

вання і кримінальне переслідування у справах про військові злочини. Палата попереднього провадження, здійснюючи судовий контроль над попереднім розслідуванням, наділена правом приймати рішення про затвердження обвинувачень у скоєнні військових злочинів до початку розгляду по суті в Судовій Палаті МКС. Наявність стадії попереднього провадження наділяє обвинуваченого та Прокурора спектром відповідних прав для захисту своєї позиції з метою дотримання процесуальної рівності сторін у справі, і саме ця практична необхідність цієї стадії видається основною. Разом із тим науковий інтерес становить аналіз ролі Прокурора та Палати попереднього провадження в конкретних випадках притягнення особи до відповідальності за скоєння військових злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кучер О.Б. Стадія затвердження попередньо пред'явлених обвинувачень в практичній діяльності Міжнародного кримінального суду / О. Б. Кучер // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 379–382.
2. Белый И.Ю. Производство по делам о военных преступлениях в органах международного уголовного право-

судия (проблемы становления и перспективы развития): монография / И.Ю. Белый // Серия «Право в Вооруженных Силах – консультант». – М.: «За права военнослужащих», 2011. – Вып. 123. – 288 с.

3. Блищенко И.П. Международный уголовный суд / И.П. Блищенко, И.В. Фисенко; Под ред. Жданова Ю.Н. – М.: МВШМ МВД России, 1994. – 224 с.

4. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_201.

5. Римский статут Международного уголовного суда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_d65.

6. Гловюк И.В. Модель расследования в процедуре международного уголовного суда / И.В. Гловюк // Альманах международного права. – 2009. – Вып. 1. – С. 76–83.

7. Костенко Н.И. Международная уголовная юстиция. Проблемы развития / Н.И. Костенко. – М.: РКонсульт, 2002. – 448 с.

8. Правила процедуры и доказывания Международного уголовного суда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/rules/icc_rules.pdf.

9. Яворський Я.Т. Повноваження прокурора міжнародного кримінального суду щодо порушення розслідування / Я.Т. Яворський // Європейські перспективи. – 2013. – № 1. – С. 166–171.

10. Яворський Я.Т. Особливості повноважень прокурора міжнародного кримінального суду на стадії попереднього судового провадження / Я.Т. Яворський // Наше право. – 2014. – № 8. – С. 189–194.

УДК 341.413

ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Чубинідзе О.О.,

молодший експерт із питань адаптації національного законодавства відповідно до права ЄС Програми залучення фахівців

Проект ЄС “Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС”

У статті розглянуто поняття та особливості універсальної юрисдикції, актуальної для України нині у світлі подій на сході. Зокрема, уваго було приділено ознакам та видам універсальної юрисдикції; виявлено деякі теоретичні розбіжності у її розумінні. Невіддільним елементом дослідження стали етапи становлення та розвитку цієї концепції.

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, універсальна юрисдикція, збройний конфлікт, Женевські конвенції.

В статье рассмотрены понятие и особенности универсальной юрисдикции, актуальной для Украины в свете событий на востоке. В частности, внимание было уделено признакам и видам универсальной юрисдикции; выявлены некоторые теоретические разногласия в её понимании. Неотъемлемым элементом исследования стали этапы становления и развития этой концепции.

Ключевые слова: международное уголовное право, универсальная юрисдикция, вооруженный конфликт, Женевские конвенции.

Chubinidze O.O. TO THE QUESTION OF UNDERSTANDING OF UNIVERSAL JURISDICTION

The article deals with the concept and features of universal jurisdiction in connection with the events in Eastern Ukraine. In particular, a special attention was paid to the characteristics and types of universal jurisdiction; some differences in the theoretical understanding of this concept were found. The stages of formation and development of universal jurisdiction were inseparable parts of this study.

Key words: international criminal law, universal jurisdiction, armed conflict, the Geneva Conventions.

Постановка проблеми. Нині на території України палає збройний конфлікт. Незважаючи на те, що на міжнародному та національному рівні він досі офіційно не визнаний, агресор наступає на нас «на усіх фронтах». Зазвичай ми помічаємо лише ті аспекти цього конфлікту, які загрожують безпеці цілої на-

шої держави, однак тим часом ворог використовує всі законні та незаконні можливості завдати нам удару. Одним із прикладів начебто законних дій Російської Федерації є засудження українських громадян із використанням концепції універсальної юрисдикції. Звичайно ж, ці громадяни не є пересічними

особами. Вони є представниками еліти нашого суспільства, адже це громадські діячі, політики та військові.

Проблема юрисдикції в загальній й універсальній юрисдикції, зокрема, належить до концепції сфери дії міжнародного і внутрішньодержавного права і має важливе значення як для теорії, так і для практики міжнародних відносин.

У світлі зазначеної проблеми, особливо актуальною видається, по-перше, легітимність встановлення універсальної юрисдикції: відповідно до яких норм загального міжнародного права вона може (має) встановлюватися? По-друге, які правові обмеження встановлені для здійснення універсальної юрисдикції?

Ступінь розробленості проблеми. До авторів, які зачіпали зазначене питання, можна віднести цілий ряд дослідників. Категорію «юрисдикція» як таку досліджували М. Ейкхерст, Ц. Березовський, Я. Броунли, Д. Боулет, І. Лукашук, Ф. Манн, С. Черниченко. Кримінально-правовий аспект юрисдикції держав розглядався в роботах Ш. Бассіуні, А. Батлера, Л. Бенвенідеса, Джоунса, Д. де Фабра, Р. О'Кіфі, А. Кассезе, Коулса, Є. Ляхова, І. Лукашука, М. Траве, А. Наумова, Л. Рейдемса, К. Рендала. Універсальна юрисдикція є різновидом кримінальної юрисдикції держав, тому всі названі дослідники приділяли їй увагу в своїх роботах.

Мета статті – дослідити зміст концепції універсальної юрисдикції, зважаючи на історичні передумови її появи, а також сучасне розуміння у світлі інших видів юрисдикції; розглянути комплекс нормативних правових актів, міжнародних договорів та доктринальних робіт, які стосуються універсальної юрисдикції; здійснити короткий огляд законодавства різних держав з метою виявлення сучасного розуміння універсальної юрисдикції, умов і меж її здійснення.

Виклад основного матеріалу. У первинному й основному сенсі термін «юрисдикція» означає право держави здійснювати примус аж до судово-виконавчої діяльності щодо осіб і діянь, що мали місце в певній просторовій сфері. З огляду на це визначення, поняття «юрисдикція» має відображати взаємозв'язок трьох аспектів:

- функціональний аспект визначає коло повноважень, за рамки якого держава не має права виходити під час здійснення юрисдикції;
- територіальний аспект пов'язує можливість здійснення юрисдикції з правовим режимом простору, в межах якого передбачається здійснення юрисдикції;
- персональний аспект обмежує юрисдикційні повноваження держави залежно від національної приналежності особи, щодо дій якого передбачається здійснення юрисдикції.

Найбільш цінною в практичному плані представляється класифікація, в основі якої лежить просторовий критерій. За даною підставою виділяють територіальну, екстериторіальну та універсальну юрисдикцію [1, с. 52].

Концепція універсальної юрисдикції дає державам або міжнародним організаціям змогу висувати кримінальне обвинувачення особи незалежно від того, де був вчинений злочин,

незважаючи на громадянство звинуваченої особи, її місцеперебування або будь-які інші відносини з органом звинувачення [2, с. 252]. А. Кассезе додає: «Так званий принцип універсальності дає державі змогу висувати особі звинувачення у вчиненні міжнародного злочину, незалежно від зв'язків даної особи з державою-звинувачувачем» [3, с. 261].

Р. О'Кіф так визначає сутність універсальної юрисдикції: «Універсальна юрисдикція – це предписуюча юрисдикція над злочинами, здійсненими за кордоном особами, які під час вчинення протиправної діяння не були ані резидентами, ані громадянами запитуваної держави і діяння яких не є загрозою для фундаментальних інтересів держави, що здійснює подібний вид юрисдикції» [32, с. 745].

Особливою її формою є універсальна юрисдикція *in absentia*, яка, за визначенням Л. Рейдамса, полягає у тому, що будь-яка держава може одноособово розпочати розслідування проти вищезгаданої особи в її відсутності [4, с. 38].

«Вважається, що універсальна юрисдикція має застосовуватися до правопорушень, припинення яких усіма без винятку державами виправдані або передбачається політикою міжнародного співтовариства», – так викладають загальноновизнану в міжнародному праві позицію В. Калугін і Д. Акулов [5, с. 184]. Так вважає і відомий юрист-міжнародник І. Фісенко: універсальна юрисдикція впливає із загального засудження певного злочину [6, с. 176].

Принципи, за якими застосовується універсальна юрисдикція, які, відповідно, сформували й її види, зумовлені розвитком міжнародних відносин на різних історичних етапах, є такими:

- загальний універсальний принцип, заснований на співпраці держав;
- обмежений принцип універсальності, заснований на співпраці;
- обмежений універсальний принцип, який застосовується в односторонньому порядку.

Перший вид універсальної юрисдикції відноситься до всіх серйозних злочинів, які караються більшістю правових систем. При цьому немає відмінностей між звичайними внутрішньодержавними злочинами і серйозними порушеннями норм міжнародного права. Співпраця полягає у взаємодії держав по кримінально-правовим питанням. Історично це розуміння універсальної юрисдикції є першим, оскільки тоді, коли питання універсальної юрисдикції вперше знайшло своє відображення у працях вчених (XV – XVI ст.), ще не існувало чіткого поділу на міжнародне та внутрішньодержавне право. Основна риса обмеженого принципу універсальності, заснованого на співпраці, на відміну від принципу, зазначеного вище, полягає в його застосуванні лише стосовно серйозних порушень норм міжнародного права. Подібна трансформація сенсу універсальної юрисдикції була відображена в працях Г. Гроція і Е. де Ваттеля, а пізніше, в 1931 р., в резолюції Інституту міжнародного права.

Варто додати, що з концепцією універсальної юрисдикції безпосередньо пов'язана

клаузула *aut dedere aut iudicare*, яка означає, що держава, на території якої перебуває особа, яка підозрюється у скоєнні злочину, якщо вона не видає її, зобов'язана, без будь-яких винятків і незалежно від того, чи вчинено злочин на її території, передати справу своїм компетентним органам для цілей кримінального переслідування [10, с. 145].

Перші два види універсальної юрисдикції є вираженням цієї клаузули. Різниця між ними полягає головним чином у характері злочинів, які підпадають під цю клаузулу. Якщо загальний універсальний принцип, заснований на співпраці держав, встановлювався щодо звичайних внутрішньодержавних злочинів, то обмежений принцип універсальності, заснований на співпраці, встановлюється щодо злочинів, які порушують права та інтереси співтовариства держав або всього міжнародного співтовариства.

Відповідно до обмеженого універсального принципу, який застосовується в односторонньому порядку, держава, що встановлює юрисдикцію, не обмежена фактичним або правовим зв'язком зі злочинним діянням, серйозним порушенням норм міжнародного права. Отже, універсальна юрисдикція за таких умов встановлюється, зважаючи на характер вчиненого порушення, яке зачіпає інтереси світового співтовариства і порушує норми *jus cogens*.

Нині в законодавстві деяких держав співіснують різні види універсальної юрисдикції (Австрія, Данія, ФРН, Швеція та ін.). З одного боку, караються особи, що вчинили злочини проти конкретної держави (які знаходяться за кордоном, або вчинили злочин поза територією цієї держави, але наслідки злочину стосуються зазначеної держави), з іншого боку, підлягають покаранню також особи, які скоїли міжнародні злочини, серйозні порушення норм міжнародного права; й покарання здійснюється відповідно до положень конвенцій, що містять клаузулу *aut dedere aut iudicare* (наприклад, Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р.) [11].

Крім того, в низці держав прийняті закони, що встановлюють універсальну юрисдикцію безвідносно будь-якої фактичного або правового зв'язку зі злочиним, тобто, зважаючи на характер вчиненого серйозного порушення норм міжнародного права (більшість країн ЄС, Австралія, Ізраїль, Росія, Сенегал).

Обмежений принцип універсальності, який застосовується в односторонньому порядку, є новим видом універсальної юрисдикції. Цей вид універсальної юрисдикції виражається через таку дефініцію: юрисдикція, що приписується над злочинами, вчиненими за кордоном особами, які під час вчинення протиправного діяння, не були ані резидентами, ані громадянами держави, що приписує, і діяння яких не є загрозою фундаментальним інтересам держави, що здійснює подібний вид юрисдикції. Цей принцип варто застосовувати до кількох міжнародних злочинів. До них можна віднести: 1) піратство; 2) рабство; 3) агресію; 4) воєнні злочини; 5) злочини проти людяності; 6) геноцид; 7) апартеїд; 8) тортури; 9) незаконне захоплення повітряних суден [7, с. 4].

Підстави для здійснення універсальної юрисдикції щодо воєнних злочинів присутні одночасно в міжнародному договірному і звичаєвому праві.

У всіх чотирьох Женевських конвенціях 1949 р. про захист жертв війни універсальна юрисдикція передбачена щодо порушень Конвенцій, які кваліфікуються як серйозні. У кожній із Конвенцій є положення (ст.ст. 49, 50, 129 і 146 відповідно), які зобов'язують держави розшукувати осіб, які, як передбачається, вчинили такі порушення, і, незалежно від громадянства, передавати їх своєму суду або видавати їх з метою передання суду іншій державі-учаснику, який має достатні підстави для їх звинувачення (принцип *aut dedere aut iudicare*). Хоча Конвенції і не передбачають прямо, що юрисдикція не залежить від місця вчинення порушення, їх тлумачення, як правило, підтверджувало саме універсальну юрисдикцію [14, с. 398]. Як такі, Конвенції являють собою один із перших прикладів універсальної юрисдикції в договірному праві.

Женевські конвенції передбачають обов'язкову універсальну юрисдикцію, тобто вони зобов'язують держави переслідувати в судовому порядку осіб, підозрюваних у скоєнні серйозних порушень, або вжити належні дії з метою їх видачі. Держави можуть почати розслідування чи порушити судове переслідування навіть щодо осіб, які не перебувають на їх території. Оскільки видача не завжди можлива, держави мають у будь-якому разі прийняти відповідне кримінальне законодавство, що дає судити таких осіб, незалежно від їх громадянства і місця вчинення правопорушення [8, с. 91].

Додатковий протокол I 1977 до Женевських конвенцій 1949 р. поширює принцип універсальної юрисдикції щодо серйозних порушень на норми, що стосуються ведення війни, і кваліфікує всі серйозні порушення як воєнні злочини (ст. 85) [8, с. 299].

Інші договори з питань МГП, такі, наприклад, як Гаазька конвенція 1954 про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та Другий протокол до неї, передбачають аналогічний обов'язок держав-учасниць припинити серйозні порушення цих документів на основі принципу універсальної юрисдикції [12].

У той час як відповідні положення договірному МГП охоплюють тільки серйозні порушення, універсальна юрисдикція в звичаєвому МГП поширюється на всі порушення законів і звичаїв війни, є воєнними злочинами. До них варто віднести деякі серйозні порушення права, що застосовуються в контексті неміжнародних збройних конфліктів, зокрема ст. 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій, а також Додаткового протоколу II 1977 [8, с. 302].

На відміну від договірному праву, немає підстав вважати, що міжнародне звичаєве право вимагає здійснення державами своєї юрисдикції. Воно, скоріше, дає державам можливість на свій розсуд здійснювати або не здійснювати універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів, які не є серйозними порушеннями [7, с. 4].

Противники таких поглядів, такі як Г. Кіссінджер, стверджують, що універсальна юрисдикція є порушенням суверенітету кожної держави: всі країни є рівними, як це закріплено в Статуті Організації Об'єднаних Націй [13]. За словами Кіссінджера, з практичної точки зору, оскільки будь-яка держава може впровадити концепцію універсальної юрисдикції у своє внутрішнє законодавство, така ситуація несе в собі ризик виникнення політично-вмотивованих, показових судових процесів, розпочатих із метою реалізації квазісудового полювання на ворогів [9, с. 102]. Однак така думка не знайшла значної підтримки серед науковців.

Загалом, основна теоретична проблема, що виникає під час здійснення універсальної юрисдикції – це колізія двох фундаментальних основ права, одна з яких у тому, що злочин має бути покараним, а інша – у непорушності принципу суверенної рівності держав [9, с. 27].

Висновки. Таким чином, можна виділити кілька суттєвих ознак вищезгаданого визначення. По-перше, універсальна юрисдикція встановлюється законодавством держави, яка має екстериторіальну сферу дії. По-друге, універсальна юрисдикція може застосовуватися тільки до фізичних осіб. По-третє, підставою для її застосування є само вчинений злочин безвідносно до наявності правового або фактичного зв'язку держави з особами або територією, на якій було скоєно злочин. Перехід до такого розуміння універсальної юрисдикції був здійснений після Другої світової війни, коли світова спільнота встановила нові правові стандарти у міжнародних відносинах. З'явилися нові цінності, що втілюються в нормах *ius cogens* і зобов'язаннях *erga omnes*. Тим не менше, сучасне розуміння універсальної юрисдикції не виключає й інші її види, що виникли на більш ранніх історичних етапах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лавлинская А.Н. Универсальная юрисдикция и принцип "aut dedere aut judicare" в международной борьбе с морским пиратством // Евразийский юридический журнал. – 2011. – № 1.
2. Lyal S. Sunga. Individual Responsibility in International Law for Serious Human Rights Violations. – Nijhoff, 2001. – 252 p.
3. Cassese A., International Law. – Oxford: Oxford University Press. –2001. –251 p.
4. Luc Reydam's. Universal Jurisdiction: International and Municipal Legal Perspectives. – Oxford, New York: Oxford University Press, 2003.
5. Пресечение нарушений в механизме имплементации международного гуманитарного права [Текст] / В.Ю. Калугин, Д.В. Акулов ; под общ. ред. В.Ю. Калугина. – Минск : Тесей, 2004. – 399 с.
6. Фисенко И.В. Борьба с международными преступлениями в международном уголовном праве [Текст] / И.В. Фисенко. – Минск : Тесей, 2000. – 335 с.
7. Королев Г.А. Универсальная юрисдикция государств в отношении серьезных нарушений норм международного права : основания применения и порядок осуществления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г.А. Королев. – М., 2010. – 18 с.
8. Женевские конвенции от 12 августа 1949 г. и дополнительные протоколы к ним [Текст] / Междунар. ком. Красного Креста. – М. : [б. и.], 1994. – 319 с.
9. Kissinger, Henry (July–August 2001) "The Pitfalls of Universal Jurisdiction".
10. Hall, Stephen, International Law (2006) 2nd ed., Butterworths Tutorial Series, LexisNexis Butterworths.
11. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167.
12. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157.
13. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
14. Case against Heshamuddin Hesham and Habibulla Jalalzoy, Hague District Court. – 14 October 2005. – Case No. 09/751004-04.